

ΕΡΩΦΙΛΗ

Journal of Modern Greek Literature

Τεύχος 4 | Νοέμβριος 2023

Η σύνδεση του τραγικού και της ιστορίας στην *Ανατομία Εγκλήματος* του Γιωργή Κότσιρα: Μνήμες από τη δεκαετία του 1940

ΜΑΡΙΑ ΒΡΥΝΙΩΤΗ

Σελ. 41-54

<https://doi.org/10.26247/erofili.2849>

Βιβλιογραφική αναφορά

Βρυنيώτη, Μαρία. “Η σύνδεση του τραγικού και της ιστορίας στην *Ανατομία Εγκλήματος* του Γιωργή Κότσιρα: Μνήμες από τη δεκαετία του 1940.” *Ερωφίλη* 4 (Νοέμβριος 2023): 41-54. <https://doi.org/10.26247/erofili.2849>.

Η σύνδεση του τραγικού και της ιστορίας στην *Ανατομία Εγκλήματος*
του Γιωργή Κότσιρα – μνήμες από τη δεκαετία του 1940

Μαρία Βруνιώτη*

Περίληψη:¹ Τα ιστορικά γεγονότα της κρίσιμης δεκαετίας του 1940, με αποκορύφωμα τον Εμφύλιο Πόλεμο, διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη λογοτεχνική παραγωγή του τόπου. Όσον αφορά στην ποίηση, η επιβολή φραγμών στην ελεύθερη έκφραση είχε συχνά ως αποτέλεσμα οι ποιητές να αποδώσουν τα ιστορικά γεγονότα έμμεσα και υπαινικτικά. Σε πολλές περιπτώσεις, οι ποιητές κατέφυγαν στον αρχαίο ελληνικό τραγικό μύθο προκειμένου να αποτυπώσουν μέσα στις δύσκολες ιστορικές συνθήκες τα γεγονότα που τους συγκλόνισαν, επανεγγράφοντας τον μύθο σε νέα δεδομένα. Κατά συνέπεια, το τραγικό συνδέθηκε με την ιστορία με αποτέλεσμα να ανασημασιοδοτηθεί.

Στόχος λοιπόν του παρόντος άρθρου είναι η σκιαγράφηση της έννοιας του τραγικού στην *Ανατομία Εγκλήματος* του Γιωργή Κότσιρα, όπου εντοπίζονται μνήμες από τη δεκαετία του 1940. Αρχικά, γίνονται ορισμένες επισημάνσεις σχετικά με το τραγικό, το οποίο συνιστά μια πολυδιάστατη και δυσερμήνευτη έννοια με σημασιολογική μεταβλητότητα ανάλογα με τις εκάστοτε ιστορικοκοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο ποιητής αναπτύσσει έναν διάλογο με τον αρχαίο ελληνικό τραγικό μύθο και με την ιστορία. Έπειτα, παρουσιάζεται η συνακόλουθη ανασημασιοδότηση του τραγικού στην *Ανατομία εγκλήματος* και, ειδικότερα, στην ενότητα που φέρει τον τίτλο «Τα πρόσωπα του φόνου», όπου εντοπίζονται διακείμενα από την αρχαία ελληνική τραγωδία. Καταληκτικά, συνάγεται το συμπέρασμα πως, συνδεδεμένο με την ιστορία και με δεδομένο ότι το συγκρουσιακό στοιχείο αποτελεί χαρακτηριστικό του γνώρισμα, το τραγικό αποτυπώνει μέσα από την ποίηση τη βία που χαρακτηρίζει τη μεταπολεμική και τη σύγχρονη εποχή.² Επιπλέον, το τραγικό αισθητοποιεί τη φθορά και την οδύνη της μεταπολεμικής εποχής.

Λέξεις Κλειδιά: Τραγικό, Ιστορία, Εμφύλιος, Γιωργής Κότσιρας, *Ανατομία Εγκλήματος*

---

* Η Μαρία Βруνιώτη εκπονεί τη διδακτορική της διατριβή στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών.

¹ Αφόρμηση για το παρόν κείμενο αποτελεί η υπό εκπόνηση διδακτορική μου διατριβή, με επιβλέπουσα την καθηγήτρια κ. Λ. Ρόζη, την οποία και ευχαριστώ θερμά για τη βοήθειά της.

² Λίνα Ρόζη, «Ο αρχαίος ελληνικός μύθος και η απεικόνιση των εμπόλεμων τοπίων στη σύγχρονη γαλλόφωνη δραματουργία», στο *Το αρχαίο ελληνικό θέατρο και η πρόσληψή του. Πρακτικά του Δ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου (Μάιος 2011)*, επιμ. Κωνσταντίνος Κυριακός (Πάτρα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πατρών, 2015), 294-295.

Εισαγωγή

Με τη δεκαετία του 1940 εγκαινιάζεται στην Ελλάδα μια περίοδος, η οποία χαρακτηρίζεται από έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις και δύσκολες κοινωνικές συνθήκες. Αναπόφευκτα, τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου, με αποκορύφωμα τον Εμφύλιο Πόλεμο, επηρέασαν την ελληνική κοινωνία και άφησαν τη σφραγίδα τους στη λογοτεχνία, σε μια εποχή, όπου οι μνήμες ήταν ακόμη νωπές και δεν γινόταν ανοιχτά δημόσιος διάλογος περί «Εμφυλίου» Πολέμου.

Ως μια κατεξοχήν τραυματική εμπειρία, ο Εμφύλιος Πόλεμος αποσιωπήθηκε για πολλές δεκαετίες, καθώς «μια πολιτική της λήθης ετίθετο σταδιακά σε ισχύ υπαγορεύοντας τόσο τη δημόσια όσο και την ιδιωτική σιωπή γύρω από τον Εμφύλιο Πόλεμο».³ Το κενό ήρθε να καλύψει η λογοτεχνία, η οποία, αφενός μεν, προηγήθηκε της ιστορίας στην πραγμάτευση αυτού του τραυματικού γεγονότος,⁴ αφετέρου δε, διαδραμάτισε «παρηγορητικό ρόλο».⁵ Όπως επισημαίνει η Αποστολίδου, η λογοτεχνία που αναφέρεται στον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο «έχει λειτουργήσει ως ένας δημόσιος χώρος, στον οποίο δοκιμάστηκαν πρώτα μνήμες και ερμηνείες, οι οποίες αργότερα πέρασαν στην ιστοριογραφία και στη δημόσια αντιπαράθεση».⁶ Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η λογοτεχνία «προσφέρει αφηγηματικά μοντέλα για την αφήγηση του τραύματος ενώ, ταυτόχρονα, προσφέρει μια κοινωνική αρένα πιο ασφαλή (γιατί προστατεύεται από τη μυθοπλασία) από τον ευρύτερο χώρο της πολιτικής και της δημόσιας ιστορίας».⁷ Κατά συνέπεια, είναι αξιοσημείωτη η συμβολή της λογοτεχνίας της μεταπολεμικής περιόδου στην επεξεργασία του τραύματος του Εμφυλίου.

Αναπόφευκτα, ανακύπτει το ερώτημα σε ποιον βαθμό και με τι μέσα η ποίηση της μεταπολεμικής περιόδου αναφέρθηκε στο επίμαχο θέμα του Εμφυλίου. Σύμφωνα με τη Λιάνα Θεοδωράτου, στη μεταπολεμική ελληνική ποίηση ακολουθήθηκε η «πολιτική της σιωπής», όσον αφορά στον Εμφύλιο Πόλεμο.⁸ Πρόκειται λοιπόν για ποίηση «γραμμένη μέσα στη ζώνη της σιωπής»,⁹ κάτι που είχε ως αποτέλεσμα οι ποιητές να αποδώσουν τα ιστορικά γεγονότα έμμεσα και υπαινικτικά. Συχνά, οι ποιητές κατέφυγαν στον αρχαίο ελληνικό τραγικό μύθο προκειμένου να αποτυπώσουν μέσα

³ Νίκος Δεμερτζής, «Ο Εμφύλιος Πόλεμος: από τη συλλογική οδύνη στο πολιτισμικό τραύμα», στο *Εμφύλιος – Πολιτισμικό τραύμα*, επιμ. Νίκος Δεμερτζής, Ελένη Πασχαλούδη και Γιώργος Αντωνίου, (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2013), 58.

⁴ Βλ. Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία* (Αθήνα: Πόλις, 2007), 227.

⁵ Βενετία Αποστολίδου, *Τραύμα και μνήμη - Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων* (Αθήνα: Πόλις, 2010), 54.

⁶ Αποστολίδου, *Τραύμα και μνήμη - Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*, 21.

⁷ Αποστολίδου, *Τραύμα και μνήμη - Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*, 21.

⁸ Βλ. Λιάνα Θεοδωράτου, «Η πολιτική της σιωπής στη μεταπολεμική ελληνική ποίηση», στο *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στον Γράμμο, Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949*, επιμ. Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, και Γρηγόρης Ψαλλίδας (Αθήνα: Θεμέλιο, 2002), 287-300.

⁹ Θεοδωράτου, «Η πολιτική της σιωπής στη μεταπολεμική ελληνική ποίηση», 288.

στις δύσκολες ιστορικές συνθήκες τα γεγονότα που τους συγκλόνισαν, επανεγγράφοντας τον μύθο σε νέα δεδομένα. Η καταφυγή στον αρχαίο ελληνικό τραγικό μύθο δεν είναι τυχαία. Καθώς ο μύθος χαρακτηρίζεται για την «υπερχρονικότητά» του,¹⁰ γεννά συνδηλώσεις στο μυαλό του αναγνώστη, ενεργοποιεί την «εγκυκλοπαίδειά» του και διαμορφώνει έναν «ορίζοντα προσδοκίας». Επιπλέον, ο μύθος είναι «το όχημα» για να μιλήσει ο εκάστοτε δημιουργός συμβολικά και για να αποδοθούν έμμεσα τα βιώματά του σε μια δύσκολη ιστορική περίοδο.¹¹

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως «οι επανεγγραφές του μύθου στις μεταπολεμικές γενιές δεν έχουν την ίδια λειτουργία ούτε τις ίδιες στοχεύσεις με τη γενιά του Μεσοπολέμου και τη γενιά του '30».¹² Πρέπει να τονιστεί πως «η επιστροφή στον μύθο στις μεταπολεμικές γενιές» σε κρίσιμες ιστορικές συνθήκες «γονιμοποιείται με νέα στοιχεία. Έτσι, ο μύθος άλλοτε υπογραμμίζει τις επώδυνες ιστορικές συνθήκες και αποτελεί εφιαλτήριο για τη δημιουργία μιας καθαρά προσωπικής μυθολογίας· άλλοτε, αποτελεί δίαυλο επιστροφής στην αρχαιοελληνική πολιτιστική κληρονομιά ή συνιστά μια προσωπική κατάθεση για το υπαρξιακό άλγος του σύγχρονου ανθρώπου».¹³ Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί πως ο μεταπολεμικός ποιητικός λόγος «αναπτύσσει μια κριτική σχέση με τον μύθο που του επιτρέπει, αφενός, να οικειοποιηθεί το νόημά του και, αφετέρου, να πάρει τις αποστάσεις του από αυτόν».¹⁴

Όσον αφορά στην ποίηση που αναφέρεται στην κρίσιμη δεκαετία του 1940, αξιοπρόσεκτη είναι η αξιοποίηση του μύθου όπως τον γνωρίζουμε από την αρχαία ελληνική τραγωδία, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να συνδεθεί το τραγικό με την ιστορία και κατά συνέπεια να ανασηματοδοτηθεί. Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνουν ορισμένες επισημάνσεις σχετικά με το τραγικό, το οποίο συνιστά μια πολυδιάστατη και δυσερμήνευτη έννοια. Είναι, άλλωστε, χαρακτηριστικό ότι ο Terry Eagleton αντιμετωπίζει ως ανεπαρκείς τους ορισμούς του τραγικού.¹⁵ Καταρχάς, πρέπει να τονιστεί ότι, για πολλούς αιώνες, το τραγικό ήταν άρρηκτα συνυφασμένο με την αρχαία ελληνική τραγωδία. Η σύνδεση του τραγικού και της τραγωδίας σε ένα αδιάσπαστο και αδιαίρετο σύνολο υιοθετήθηκε από πολλούς στοχαστές, αρχής γενομένης από τον

---

¹⁰ Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, 49.

¹¹ Για τον αρχαίο μύθο στην ελληνική ποίηση βλ.: Peter Mackridge (ed.), *Ancient myth in modern Greek poetry. Essays in memory of C.A. Trypanis* (London and Portland: Frank Cass, 1996).

¹² Δημήτρης Χείλαρης, «Μεταπλάσεις του μύθου της Πηνελόπης στη νεοελληνική μεταπολεμική ποίηση», *Σύγκριση* 31, 240, <<https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/syqkrisi/article/view/31331/24660>>, [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].

¹³ Χείλαρης, «Μεταπλάσεις του μύθου της Πηνελόπης στη νεοελληνική μεταπολεμική ποίηση», 241, <<https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/syqkrisi/article/view/31331/24660>>, [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].

¹⁴ Ζ.Ι. Σιαφλέκης, *Η εύθραυστη αλήθεια. Εισαγωγή στη θεωρία του λογοτεχνικού μύθου* (Αθήνα: Gutenberg, 2005), 95.

¹⁵ Βλ. Terry Eagleton, *Sweet violence – The idea of the tragic* (Oxford: Blackwell, 2003), 1-22.

Αριστοτέλη με το έργο του *Περί Ποιητικής*,¹⁶ την πρώτη, χρονολογικά, θεωρητική προσέγγιση του δράματος στην ιστορία του θεάτρου. Πρέπει, όμως, να τονιστεί πως ο Αριστοτέλης στο *Περί Ποιητικής* ασχολήθηκε με την τραγωδία και όχι με την τραγική ιδέα και, ως εκ τούτου, στην εν λόγω αριστοτελική πραγματεία δεν δίνεται ο ορισμός του τραγικού.¹⁷

Όσον αφορά στη μελέτη του τραγικού, αξιοσημείωτη υπήρξε η συμβολή των Γερμανών Ρομαντικών, οι οποίοι αντιμετώπισαν το τραγικό ως ιδέα.¹⁸ Πιο συγκεκριμένα, οι Γερμανοί Ρομαντικοί εξήγαγαν «από την τραγωδία ως θεατρικό είδος μια αφηρημένη και οικουμενική έννοια, το τραγικό» και το απέδωσαν «σε διάφορες ανθρώπινες εμπειρίες και αρχές, όπως την ελευθερία, την αγάπη, την αγωνία, την αρρώστια ή και τη ζωή γενικά».¹⁹ Συνελόντι ειπείν, οι Γερμανοί Ρομαντικοί διερεύνησαν το τραγικό και εκτός του στενού πλαισίου της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας, «σε πράγματα εξωθεατρικά, όπως η ανθρώπινη μοίρα».²⁰ Το τραγικό λοιπόν αναδείχθηκε ως έννοια από τους Γερμανούς Ρομαντικούς,²¹ οι οποίοι προλείαναν το έδαφος για την κυριαρχία του στη μοντέρνα σκέψη, που διαποτίζεται από το τραγικό αίσθημα. Επομένως, η έννοια του τραγικού είναι μια «μοντέρνα ιδέα».²²

Αυτό που αξίζει κανείς να παρατηρήσει είναι ότι, αφ' ης στιγμής το τραγικό αντιμετωπίστηκε ως ιδέα, μελετήθηκε και εκτός του στενού πλαισίου του αρχαίου θεάτρου, ως μια έννοια που εξακτινώνεται και σε άλλα πεδία πέραν της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας: για παράδειγμα, στην ευρύτερη περιοχή της ποίησης, της λογοτεχνίας και της τέχνης γενικότερα ή ακόμη και στην καθημερινή ζωή, όπου χαρακτηρίζουμε ως «τραγικά» τα καθημερινά «λυπηρά» συμβάντα (συλλογικά ή ατομικά), που έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό το απρόβλεπτο ή το αναπόφευκτο.

Το τραγικό λοιπόν επιβιώνει ως μια δια(χωρο)χρονική αξία και εντασσόμενο στο εκάστοτε ιστορικοκοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο αποκτά τη νέα του σημασία και επικαιροποιείται. Από τα προαναφερθέντα γίνεται αντιληπτό πως το τραγικό συνιστά

¹⁶ Βλ. Vassilis Lambropoulos, *The tragic idea* (London: Duckworth, 2006), 8.

¹⁷ Peter Szondi, *Essais sur le tragique*, Traduit de l' allemand par Jean Luis Besson, Myrto Condicas, Pierre Judet de la Combe et Jean Jourdeuil (Belval: Circé, 2003), 9.

¹⁸ Κατερίνα Καρακάση, *Όψεις του τραγικού. Από τον Πλάτωνα ως τον Ρακίνα* (Αθήνα: Gutenberg, 2011), 43.

¹⁹ Νίκος Βατόπουλος, «Η έννοια του τραγικού είναι μια μοντέρνα ιδέα», *Η Καθημερινή*, 15 Μαρτίου 2007, <<https://www.kathimerini.gr/culture/280346/i-ennoia-toy-tragikoy-einai-mia-monterna-idea/>>, [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].

²⁰ Βατόπουλος, «Η έννοια του τραγικού είναι μια μοντέρνα ιδέα», <<https://www.kathimerini.gr/culture/280346/i-ennoia-toy-tragikoy-einai-mia-monterna-idea/>>, [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].

²¹ Βλ. Lambropoulos, *The tragic idea*, 8.

²² Lambropoulos, *The tragic idea*, 7. Προκειμένου να καταδείξει ότι η μοντέρνα σκέψη διαποτίζεται από το τραγικό αίσθημα, ο Vassilis Lambropoulos αναφέρει επί παραδείγματι στοχαστές, όπως ο Karl Marx, η Simone Weil, η Hannah Arendt, ο Theodor Adorno, ο Michel Foucault, στη θεωρία των οποίων εντοπίζεται το τραγικό, παρά το γεγονός ότι οι ίδιοι δεν ασχολήθηκαν με ρητό και σαφή τρόπο με το τραγικό. Πρβλ. και την άποψη της Miriam Leonard πως ο Γερμανικός Ιδεαλισμός «εγκαινιάζει την είσοδο της τραγωδίας στη μοντέρνα σκέψη», Miriam Leonard, *Tragic Modernities*, (London: Harvard University Press, 2015), 5.

«ζήτημα πρόσληψης»,²³ δηλαδή μια έννοια με «σημασιολογική μεταβλητότητα» ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές και ιστορικές συνθήκες.²⁴ Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο το τραγικό «επανερμηνεύτηκε ξανά και ξανά στη διάρκεια του χρόνου».²⁵ Συνεπώς, το τραγικό συνδέεται με την ιστορία και μέσα από αυτή τη σύνδεση ανασηματοδοτείται.

Ανατομία Εγκλήματος

Στη συνέχεια, θα εστιάσουμε στη νέα σημασία που αποκτά το τραγικό μέσα από τη σύνδεσή του με την ιστορία στην ποιητική συλλογή *Ανατομία Εγκλήματος* (1964) του Γιωργή Κότσιρα (1920-1998), για την οποία τιμήθηκε με το Βραβείο της Ομάδας των Δώδεκα. Πρόκειται για ποιητή της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, του οποίου η ποίηση έχει «ιστορική αφετηρία»²⁶ που ανάγεται στην κρίσιμη δεκαετία του 1940.²⁷ Όσον αφορά στην *Ανατομία Εγκλήματος*, ακολουθεί μετά τη *Χώρα των Λωτοφάγων* (1948), τους *Φρουρούς της Σιωπής* (1949), την *Πολιορκία του Χρόνου* (1955), τη *Συνομιλία με τον Σίσυφο* (1958) και την *Αυτογνωσία* (1959). Σύμφωνα με τον Αντρέα Καραντώνη, η *Αυτογνωσία* πρέπει να ιδωθεί ως «μια καλοστημένη ποιητική σκαλωσιά που θα ενώσει τον *Σίσυφο* με την *Ανατομία Εγκλήματος*».²⁸ πρόκειται για ποιητικές συνθέσεις, οι οποίες συνδέονται διακειμενικά και, για τον λόγο αυτόν, πρέπει να τις «θεωρήσουμε σαν δημιουργήματα “συνεχόμενα” παρά τη χρονική απόσταση που τις χωρίζει».²⁹ Ειδικότερα, και στις δύο αυτές ποιητικές συνθέσεις που αποτελούν δείγματα της ώριμης ποιητικής γραφής του Γιωργή Κότσιρα, βλέπουμε την προσπάθεια του ποιητή, ως εκπροσώπου του λογοτεχνικού και εν γένει νεοελληνικού υπαρξισμού,³⁰ να «γνωρίσει τον εαυτό του», «να γνωρίσει τη συνείδησή του, την ψυχή του».³¹ Επίσης, και στις δύο αυτές συλλογές, ο ποιητής «θα σμίξει»: (α) το «σισύφειο στίγμα», δηλαδή το αίσθημα της ματαιότητας, με (β) το «στίγμα του φόνου», που κυριαρχεί σε μια «εποχή φοβερής και ασταμάτητης αιματοχυσίας».³² Συνεπώς, η *Ανατομία Εγκλήματος*

²³ Καρακάση, *Όψεις του τραγικού. Από τον Πλάτωνα ως τον Ρακίνα*, 51.

²⁴ Καρακάση, *Όψεις του τραγικού. Από τον Πλάτωνα ως τον Ρακίνα*, 51.

²⁵ Καρακάση, *Όψεις του τραγικού. Από τον Πλάτωνα ως τον Ρακίνα*, 14.

²⁶ Μ.Γ. Μερακλής, *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980). Μέρος πρώτο: Ποίηση* (Αθήνα: Πατάκης, 1987), 107.

²⁷ Ο Μ.Γ. Μερακλής συγκαταλέγει τον Γιωργή Κότσιρα ανάμεσα στους ποιητές που έγραψαν ποίηση σε μια περίοδο που «δεν μπορεί να αποσπασθεί ιστορικά από τα μεταπολεμικά χρόνια της δεκαετίας του 1940 στον τόπο μας», Μερακλής, *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980). Μέρος πρώτο: Ποίηση*, 10, 97.

²⁸ Αντρέας Καραντώνης, *Ποιητικά. Κριτικά Κείμενα*, (Αθήνα: Νικόδημος, 1977), 330–331.

²⁹ Βλ. Καραντώνης, *Ποιητικά. Κριτικά Κείμενα*, 318.

³⁰ Βλ. Καραντώνης, *Ποιητικά. Κριτικά Κείμενα*, 317.

³¹ Καραντώνης, *Ποιητικά. Κριτικά Κείμενα*, 328.

³² Καραντώνης, *Ποιητικά. Κριτικά Κείμενα*, 318–319.

«συνδέεται υπόγεια με τον *Σίσυφο*. Το “θα με σκοτώσεις Σίσυφε ή θα σε σκοτώσω”, ακούγεται συνεχώς» σε όλη τη σύνθεση.³³

Όσον αφορά στο ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο σύνθεσης της *Ανατομίας Εγκλήματος*, πρέπει να αναφερθεί πως η συλλογή γράφηκε στα χρόνια 1959-1963,³⁴ σε μια εποχή που «μπορεί να έχει απομακρυνθεί από τα διεθνή και τα εμφύλια δεινά», αλλά παραμένει «στοιχειωμένη από νωπές μνήμες εφιαλτικές και ανομολόγητες ενοχές». ³⁵ Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στη συλλογή αξιοποιείται ο μύθος των Ατρείδων,³⁶ ο οποίος «στάθηκε ιδιαίτερα προσφιλής στους Έλληνες ποιητές, γιατί είναι άκρως περιεκτικός σε τραγικότητα (η οποία προσδιορίζεται εν πολλοίς και από το στοιχείο του εμφύλιου σπαραγμού)». ³⁷ Αξίζει να αναφερθεί ότι στη συλλογή κυριαρχούν θέματα συνήθη στην ποίηση της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, όπως το αίσθημα της μοναξιάς, το αίσθημα της ενοχής–τύψης, η οδύνη και ο θάνατος, τα οποία παραπέμπουν τόσο στην τραγωδία της εποχής του Εμφυλίου όσο και στον αρχαίο ελληνικό τραγικό μύθο και, ειδικότερα, στην αισχύλεια εκδοχή του.

Όσον αφορά στην οργάνωση και στον τρόπο με τον οποίο είναι δομημένη η εν λόγω ποιητική σύνθεση, ο Θανάσης Παπαθανασόπουλος επισημαίνει πως πρόκειται για «μία ιδιότυπη τραγωδία με όλα τα ειδοποιά γνωρίσματα του πανάρχαιου αυτού δραματικού» τρόπου.³⁸ Πιο συγκεκριμένα, η συλλογή εισάγεται με το ποίημα που φέρει τον τίτλο «Ο ποιητής» και το οποίο λειτουργεί ως πρόλογος–προοίμιο. Το «αποκαλυπτικό» αυτό ποίημα, που εντάσσεται στην ενότητα «Ένα σχέδιο γεωμετρίας στην άβυσσο της ψυχής», «μας γνωστοποιεί όλες τις συντεταγμένες» της συλλογής, καθώς «σε δεκαπέντε πυκνούς και κρουστούς στίχους έχουμε όλο το διάγραμμα της σύνθεσης. Σαν σφυριές σε αμόνι αντηχούν οι λέξεις “φόνος”, “δράμα”, “συνείδηση”, “σκοτωμένος”, “φονιάς”, “αίμα”, “ζωή”, “θάνατος”, “ανάσταση».³⁹ Επίσης, από τη συλλογή δεν λείπουν «ειδοποιά γνωρίσματα» της τραγωδίας, όπως «οι μονόλογοι,⁴⁰ τα επεισόδια και η κάθαρση–δέση και λύση».⁴¹

³³ Τάσος Ρούσσο, «Μια ιδιαίτερα προσωπική άποψη για την *Ανατομία Εγκλήματος* του Γ. Κότσιρα, *Νέα Πορεία* 117-118, τ. 10 (Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1964): 292.

³⁴ Γιωργής Κότσιρας, *Τα ποιήματα (1959 – 1977)*, τόμ. Β΄ (Αθήνα: Εκδόσεις των φίλων, 1987).

³⁵ Μερακλής, «Οι αρχαίοι και εμείς: Ο αρχαιολογικός μύθος στην ποίηση του Γ. Κότσιρα», *Νέα Εστία* 1642, τ. 138 (Δεκέμβριος 1995): 1558.

³⁶ Για μια ιστορική αναδρομή στην πρόσληψη του μύθου των Ατρείδων, βλ. Μαριάνθη Καλύβα, *Οι μεταμορφώσεις του μύθου των Ατρείδων στο νεοελληνικό μεταπολεμικό θέατρο*. Διδακτορική διατριβή. (Πανεπιστήμιο Πατρών, 2022), 47-58, <<https://nemertes.library.upatras.gr/server/api/core/bitstreams/e752ca21-999e-43c4-b32f-8c604d855665/content>> [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].

³⁷ Μερακλής, «Οι αρχαίοι και εμείς: Ο αρχαιολογικός μύθος στην ποίηση του Γ. Κότσιρα», 1558.

³⁸ Θανάσης Παπαθανασόπουλος, *Συναντήσεις στον χώρο της νεώτερης ποίησής μας – Βαφόπουλος, Θέμελης, Δημάκης, Αθανασούλης, Κότσιρας* (Αθήνα: Βάκων, 1971), 181.

³⁹ Παπαθανασόπουλος, *Συναντήσεις στον χώρο της νεώτερης ποίησής μας – Βαφόπουλος, Θέμελης, Δημάκης, Αθανασούλης, Κότσιρας*, 181.

⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά τους μονολόγους των Ατρείδων στην ενότητα «Τα πρόσωπα του φόνου».

⁴¹ Παπαθανασόπουλος, *Συναντήσεις στον χώρο της νεώτερης ποίησής μας – Βαφόπουλος, Θέμελης, Δημάκης, Αθανασούλης, Κότσιρας*, 181.

Αξιοπρόσεκτοι είναι και οι τίτλοι των ενοτήτων της συλλογής («Ένα σχέδιο γεωμετρίας στην άβυσσο της ψυχής», «Το έγκλημα», «Τα πρόσωπα του φόνου», «Η Αυτοψία», «Η Δίκη», «Προοπτική της αιωνιότητας», «Έγκλημα και Τιμωρία»), που παραπέμπουν τόσο στην τραγωδία της εποχής του Εμφυλίου όσο και στην αισχύλεια τριλογία *Ορέστεια*, η οποία ολοκληρώνεται με δίκη.⁴² Αξιοσημείωτος είναι και ο τίτλος της ενότητας «έγκλημα και τιμωρία», ο οποίος παραπέμπει τόσο στον Ντοστογιέφσκι,⁴³ όσο και στην *Ορέστεια* του Αισχύλου, όπου «κυριαρχεί το παλαιό και πάντοτε ζωτικό θέμα «έγκλημα και τιμωρία».⁴⁴ Ο ποιητής, λοιπόν, προσφεύγει στο παρελθόν «όπου αναζητά τα αιώνια πρότυπα. Σύμβολα του Χτες, του Σήμερα και του Αύριο», τα οποία «ανευρίσκει στον μύθο της οικογένειας των Ατρείδων, που συγκεκριμενοποιεί πληρέστερα από κάθε άλλον την ενοχή και το έγκλημα».⁴⁵

Το βασανιστικό αίσθημα της ενοχής, που κατατρώχει τους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, εικονοποιείται στην *Ανατομία Εγκλήματος* με την τύψη-φάντασμα που έρχεται με «σιδερένια βήματα» και «σημαδεύει σαν μαύρη σκιά» το ποιητικό υποκείμενο, στην ενότητα «Το έγκλημα». Μάλιστα, στην ενότητα «Η δίκη», το ποιητικό υποκείμενο ωθείται στη φυγή και γυρίζει «μέσα στους δρόμους», νιώθοντας τον οφθαλμό της δικαιοσύνης να φανερώνεται παντού, ένα μάτι «πελώριο, ερευνητικό»· η σύνδεση με τον καταδικωμένο από τις Ερινύες Ορέστη του Αισχύλου είναι αναπόφευκτη. Χαρακτηριστική είναι και η αίθουσα, στην οποία βρέθηκε το ποιητικό υποκείμενο και η οποία δεν είναι σαφές αν ήταν «ναός» ή «δικαστήριο»⁴⁶ ή «θέατρο» –η παραπομπή στην αρχαία ελληνική τραγωδία είναι προφανής–, όπου ακουγόταν το πλήθος να φωνάζει «έξαλλο»: «ένοχος, ένοχος».

Μπορεί, βέβαια, «το συναίσθημα της ενοχής, που καταθλιπτικά βασανίζει τον σύγχρονο άνθρωπο», να «αποτελεί τον πυρήνα»⁴⁷ της *Ανατομίας Εγκλήματος* του Γιωργή Κότσιρα. Ωστόσο, αξιοσημείωτη είναι και η έννοια της *μνήμης*, η οποία κυριαρχεί στη συλλογή και γενικότερα, στην ποίηση του Κότσιρα.⁴⁸ Πιο συγκεκριμένα, στην ενότητα «Αυτοψία», η τηλεοπτική αναμετάδοση ενός αναπάντεχου εγκλήματος «μπροστά στον κόσμο που είχε συναχθεί τον ήρωα να επευφημήσει σε φρενίτιδα

⁴² Είναι γνωστή «η θεματική σπουδαιότητα της δίκης» στην *Ορέστεια*, βλ. Α. Η. Sommerstein (ed.), *Αισχύλου Ευμενίδες. Κριτική και ερμηνευτική έκδοση*, μτφρ. Ν. Γεωργαντζόγλου (Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα), 122.

⁴³ Αλέξανδρος Αργυρίου, «Αναφορές στο ποιητικό έργο του Γιωργή Κότσιρα», *Νέα Πορεία* 515–517, τ. 44 (Ιανουάριος – Μάρτιος 1998): 16.

⁴⁴ M.J. Lossau, *Αισχύλος*, μτφρ. Νικόλαος Π. Μπεζαντάκος (Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, 2009), 116.

⁴⁵ Βάσος Βαρίκας, *Συγγραφείς και κείμενα*, τ. Α' (Αθήνα: Ερμής, 1975), 224-225.

⁴⁶ Πρβλ. Αισχ. *Ευμενίδες*.

⁴⁷ Βαρίκας, *Συγγραφείς και κείμενα*, τ. Α', 223.

⁴⁸ Στο ποίημα «Κ'» από την *Αυτοψία Εγκλήματος* ο ποιητής αναφέρει πως «η μνήμη από τους σκοτωμένους φίλους βούλιαζε βαθιά/ στο βάραθρο» (Κ'), ενώ στο ποίημα «Ν'» η ανάμνηση παραλληλίζεται με «ματιά πληγωμένου πουλιού», βλ. Κότσιρας, *Τα ποιήματα (1959-1977)*, τ. Β'.

ενθουσιασμού», κινητοποιεί τη μνήμη προκειμένου να ανακληθεί ο υπαίτιος του εγκλήματος, το πρόσωπο του φόνου. Όμως το πρόσωπο αυτό είναι «παραμορφωμένο», μια «άδεια σκιά»: «Αίγισθος, Αγαμέμνονας ή Ορέστης»; Η μνήμη λοιπόν είναι «ταραγμένη» και παραλληλίζεται με «αίθουσα κατοπτρών», όπου στους παραμορφωτικούς καθρέφτες της προβάλλουν πρόσωπα που «συμπλέκονταν με φώτα αντικατοπτρισμών», σαν παραίσθηση (στην ενότητα «Αυτοψία»). Πρόκειται για είδωλα σαν «ασύλληπτες σκιές που φεύγουν», για μια «διαδήλωση από κινούμενες σκιές». Λόγω της επενέργειας της φαντασίας τα είδωλα τυλίγονται «σε μια αίγλη μυθική, μισά στην κίνηση της ζωής, μισά στην σκοτεινιά του ονείρου» με αποτέλεσμα το φονικό να πάρει «μυθική προέκταση». Αναπόφευκτα, το ιστορικό και το μυθικό διαπλέκονται.

Πρέπει βέβαια να τονιστεί ο σημαίνων ρόλος της μνήμης, τόσο στην *Ανατομία Εγκλήματος* όσο και στην εποχή γραφής και σύνθεσης της εν λόγω συλλογής, όπου, όπως προαναφέρθηκε, οι μνήμες του παρελθόντος είναι ακόμη νωπές. Στο σημείο αυτό, αξίζει επίσης να επισημανθεί και ο ρόλος της μνήμης στην αισχύλεια *Ορέστεια* και η σημασία που δίνεται στη μνήμη του παρελθόντος και, πιο συγκεκριμένα, στην ανάμνηση του Αγαμέμνονα και της δολοφονίας του. Χαρακτηριστική είναι και η αναφορά στη «Σιωπή» που «έχει σπάσει τους καθρέφτες της», στην ενότητα με τον τίτλο «Έγκλημα». Το αρχικό κεφαλαίο γράμμα της λέξης αλλά και η πρόταξή της στην αρχή του στίχου, προσδίδει έμφαση στην έννοια της σιωπής, δηλαδή της αποσιώπησης των ιστορικών γεγονότων, των «αποτρόπαιων» μυστικών και των εγκλημάτων. Ο ποιητής έχει ήδη αναφερθεί στη σιωπή σε ένα άλλο ποίημά του, με τον τίτλο *Φρουροί της Σιωπής* (1949), όπου η σιωπή συνδέεται με την περίοδο του Εμφυλίου.⁴⁹ Αλλά η σιωπή, όπως προαναφέρθηκε, συνιστά ένα –επίσης προσφιές– θέμα της μεταπολεμικής ποίησης, η οποία, «φέροντας το βάρος των τραυματικών συνεπειών» του Εμφυλίου Πολέμου, «αφηγείται μια διπλή ιστορία: την ιστορία της αβάσταχτης υφής των γεγονότων του πολέμου και την ιστορία της αβάσταχτης υφής της επιβίωσης απ’ αυτά τα γεγονότα».⁵⁰

Με την αναφορά στη «Σιωπή», φαίνεται ο προβληματισμός του ποιητή, που «έντρομος ακόμα στην ανάμνηση μιας τελευταίας κραυγής» διερωτάται πώς να μιλήσει για το έγκλημα, καταλήγοντας όμως πως «ακόμα και φοβισμένος» πρέπει να μιλήσει, να άρει τη σιωπή του. Ο ποιητής αρνείται λοιπόν να προδώσει τους νεκρούς που έχουν στοιχειώσει τη μνήμη του, αρνείται να προδώσει τα «αγαπημένα πρόσωπα που χάθηκαν». Έτσι, επιλέγει να μιλήσει αξιοποιώντας το τραγικό διακείμενο και

⁴⁹ Βλ. Μερακλής, *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980). Μέρος Πρώτο: Ποίηση*, 106.

⁵⁰ Θεοδωράτου, «Η πολιτική της σιωπής στη μεταπολεμική ελληνική ποίηση», 289.

διαπλέκοντάς το με το ιστορικό και βιωματικό υλικό, επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο τη σύνδεση του τραγικού και της ιστορίας: η «κραυγή», αυτή η «σπαραγμένη φωνή λησμονημένη στην αιωνιότητα», σε συνδυασμό με το «φονικό που όλους μας περιμένει ανεμπόδιστο», καθώς και με το αίμα που εξακοντίζεται σαν πίδακας στο σημείο «όπου το μαχαίρι είχε καρφωθεί αποφασιστικό», παραπέμπουν τόσο στην εποχή του ποιητή όσο και στη δολοφονία του Αγαμέμνονα, όπως παρουσιάζεται στον Αισχύλο, όπου ο ωτακουστής Χορός σοκάρεται με τις κραυγές του βασιλιά που δέχεται τα χτυπήματα της Κλυταιμήστρας⁵¹ στο λουτρό, το οποίο συνιστά παγίδα θανάτου.⁵²

Ο θάνατος, κυρίαρχο θέμα στην ποίηση της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, αποτελεί κεντρικό θέμα και στην *Ανατομία Εγκλήματος* του Γιωργή Κότσιρα, καθώς οι νεκροί (είτε πρόκειται για προσφιλή πρόσωπα είτε για τους νεκρούς Ατρείδες) ενοικούν στη μνήμη του ποιητή. Ο Γιωργής Κότσιρας εστιάζει ιδιαίτερα στον θάνατο του ήρωα. Πιο συγκεκριμένα, στην ενότητα «Η δίκη», ο ποιητής οδηγούμενος συνειρμικά από το μάτι της δικαιοσύνης που τον παρακολουθεί σε ένα μάτι που είχε δει όταν ήταν παιδί «σε μια τρύπα πίσω στην αυλαία ενός θεάτρου», ανακαλεί στη μνήμη του μια παράσταση τραγωδίας, όπου ο ήρωας, ακόμα και αν ήταν βασιλιάς ή στρατιώτης, «έπρεπε αμετάκλητα να πεθάνει στο τέλος», «έρημος στο μαρτύριο της δόξας του». Η αναφορά στο μαχαίρι –που συνιστά το όργανο του φόνου του Αγαμέμνονα–, η επιθανάτια κραυγή του μαχαιρωμένου, τα ονόματα Κλυταιμήστρα, Ηλέκτρα και Κασσάνδρα, Αίγισθος, Αγαμέμνονας και Ορέστης, ο τρελός ήρωας, που φεύγει και που δεν είναι άλλος από τον καταδιωκόμενο από τις Ερινύες Ορέστη, καθώς και ο βασιλιάς-στρατιώτης που πεθαίνει αποτελούν διακείμενα από την *Ορέστεια* του Αισχύλου. Αξίζει να σημειωθεί πως το τραγικό διαπλέκεται με το ιστορικό, καθώς αναφέρεται πως ο νεκρός ήρωας είναι «φίλος του οικισμού του Άδη σε συνοικία φονιάδων όπου τις Κυριακές οργιάζει η κραιπάλη του σκοτωμού».

«Τα πρόσωπα του φόνου»

Στην εν λόγω ποιητική σύνθεση, «όπου το ιστορικό τέμνεται και συνάπτεται προς το ανθρωπολογικό»,⁵³ αξιοσημείωτη είναι η ενότητα «Τα πρόσωπα του φόνου», στην οποία μέσα σε ένα σκηνικό με «ερείπια τσακισμένα», με «σκόρπιες κολόνες και συντρίμμια», με «ρημάδια-μάρμαρα κι αγάλματα σπαρμένα μνήμες μαντικές», καλούνται κατά ζεύγη οι έξι «ασάλευτοι» και «πετρωμένοι» Ατρείδες που ενσαρκώνουν τα πρόσωπα του φόνου αλλά και του εμφύλιου σπαραγμού: Αίγισθος και

---

⁵¹ Προτείνεται ο τύπος αυτός κατά την ετυμολογία του ονόματος που υποστηρίζει ο Eduard Fraenkel στο *Aeschylus: Agamemnon* (Oxford: Oxford University Press, 1950), 52, 84.

⁵² Αισχ. Άγ. 1342-1346.

⁵³ Μερακλής, «Οι αρχαίοι και εμείς: Ο αρχαιολογικός μύθος στην ποίηση του Γ. Κότσιρα», 1558.

Αγαμέμνονας, Ηλέκτρα και Ορέστης, Κασσάνδρα και Κλυταιμνήστρα. Στη συνέχεια, ακούγονται οι φωνές αυτών των μυθικών προσώπων, στα λόγια των οποίων εντοπίζονται διακείμενα από την αρχαία ελληνική τραγωδία.

Αρχικά, ακούγεται η φωνή του Αιγίσθου, ο οποίος –σε αντίθεση με το μυθικό του αρχέτυπο που διατρανώνει τη συμμετοχή του στη δολοφονία του Αγαμέμνονα—⁵⁴ δεν διακατέχεται από την ίδια έπαρση και δείχνει μετέωρος, σαν να μη γνωρίζει τη θέση του στον κόσμο: «*Πού να τοποθετήσω τον εαυτό μου;*». Επίσης, ο Αίγισθος του Γιωργή Κότσιρα εκφράζει την επιθυμία να κλείσει την πόρτα, ώστε να αφήσει έξω τη «*συνείδησή*» του, αποκλίνοντας έτσι από το τραγωδικό του πρότυπο, που δεν φαίνεται να έχει συνειδησιακά προβλήματα. Μόνη παρηγοριά για τον Αίγισθο είναι η ανάμνηση της Κλυταιμνήστρας που συνιστά «*μνήμη ερωτική*». Στον στίχο «*ωραία γυναίκα μέσα μου συμπληρωμένη*», καθώς και με τη φράση «*εξουσία παντοτινή*», διατηρείται από τον αρχαιοελληνικό μύθο της «κυριαρχίας της γυναίκας πάνω σε έναν άνδρα».⁵⁵

Έπειτα, ακούγεται η φωνή του στρατηλάτη Αγαμέμνονα, ο οποίος δηλώνει ότι δεν θα πεθάνει «*έτσι αδυσώπητα κρεουργημένος*» και ότι «*ακίνητος*» θα ταξιδεύει «*στην αίθουσα του λουτρού*», διακείμενο που παραπέμπει στον Αγαμέμνονα του Αισχύλου. Η παγίδευση του αρχιστράτηγου της Τροίας στην αίθουσα του λουτρού από τη σύζυγό του, την Κλυταιμνήστρα, παραπέμπει σε εμφύλια διαμάχη. Ακολουθεί ο μονόλογος της Κλυταιμνήστρας, η οποία, αποκλίνοντας από το τραγωδικό της πρότυπο, καθόλου δεν επάίρεται για την πράξη της συζυγοκτονίας,⁵⁶ αλλά δηλώνει λυπημένη και βυθισμένη στη «*Σιωπή*». Η Κλυταιμνήστρα θυμίζει περισσότερο το μυθικό της αρχέτυπο στον μονόλογο της Κασσάνδρας, η οποία την παρουσιάζει ως «*υπεροπτική βασίλισσα*». Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η Κασσάνδρα του Γιωργή Κότσιρα δικαιολογεί την Κλυταιμνήστρα που προτίμησε «*έναν φονιά μες στο παλάτι / από έναν μακρινό Αρχιστράτηγο περ' από τ' ακρογιάλι της πατρίδας*».

Αξιοσημείωτα είναι και τα λόγια του Ορέστη για το φονικό, που τον «*γυρεύει καρτερικά*» και το οποίο είναι «*αμετάπειστα χαραγμένο*» στο «*μάρμαρο της βρύσης*». Πρόκειται για την πράξη της μητροκτονίας, η οποία, σύμφωνα με τον Αισχύλο, είναι προκαθορισμένη και εκτελείται κατόπιν εντολής του θεού Απόλλωνα. Αξίζει να σημειωθεί και η αναφορά του Ορέστη στις Ερινύες που πρόκειται να του «*αδειάσουν*» τα μάτια και μας θυμίζουν τις αιμοδιψείς Ερινύες στις *Ευμενίδες* του Αισχύλου, που απειλούν να «*λιώσουν ζωντανό*» τον μητροκτόνο Ορέστη.⁵⁷ Η πράξη της

⁵⁴ Πρβλ. Αισχ. Άγ. 1604.

⁵⁵ Pierre Brunel, *Ο μύθος της Ηλέκτρας*, μτφρ. Κλαίρη Μητσοτάκη (Αθήνα: Μέγαρο Μουσικής, 1992), 189.

⁵⁶ Πρβλ. Αισχ. Άγ. 1394.

⁵⁷ Βλ. Αισχ. *Ευμενίδες*, στ. 267-268: *καὶ ζῶντά σ' ἰσχάνασσ' ἀπάξομαι κάτω, / <ἴν'> ἀντιποίνους τίνης ματροφόντας δῦας*. Όλα τα παραθέματα από τον Αγαμέμνονα του Αισχύλου βασίζονται στην έκδοση της

μητροκτονίας, καθώς και η αναφορά του Ορέστη στο πατρικό σπίτι που είναι «ζεστό ακόμα από το αίμα»,⁵⁸ παραπέμπουν στο κλίμα του Εμφυλίου. Έχουμε λοιπόν εδώ το μοτίβο του αίματος που κυριαρχεί τόσο στην υπό μελέτη συλλογή όσο και στην *Αισχύλεια Ορέστεια*.

Τελευταίος στην ενότητα αυτή είναι ο μονόλογος της Ηλέκτρας, η οποία, όπως και το τραγωδικό της πρότυπο, συντηρεί τη μνήμη του παρελθόντος, μια μνήμη που «έχει μεγαλώσει για να χωρέσει Εκείνον». Η επιλογή κεφαλαίου γράμματος στη δεικτική αντωνυμία «Εκείνος» φανερώνει την ιερότητα του προσώπου, τη σημασία που είχε για την Ηλέκτρα. Φαίνεται λοιπόν εδώ η αγάπη της Ηλέκτρας για τον δολοφονημένο πατέρα.

Καταληκτικά, συμπεραίνουμε ότι τα πρόσωπα του Οίκου των Ατρείδων, μεταφερόμενα από το εκεί και τότε του μύθου στο εδώ και τώρα του ποιήματος, έχουν χάσει την αίγλη του παρελθόντος, βιώνουν μοναξιά (όπως μας δηλώνουν ο Αίγισθος, ο Αγαμέμνων και η Κασσάνδρα) και ταλανίζονται από ενοχές για εγκλήματα εντός του οίκου. Στην ουσία, οι τύψεις οδήγησαν στον αφανισμό τους, όπως φαίνεται και στην ενότητα «Η δίκη», όπου αναφέρεται πως, όποιος και αν είναι ο ήρωας (ο Αίγισθος ή ο Αγαμέμνωνας ή ο Ορέστης), «δίχως άλλο θα αφανιστεί» κυνηγημένος από τις τύψεις. Ο αρχαίος ελληνικός τραγικός μύθος είναι λοιπόν μετασηματισμένος και αναπροσαρμοσμένος στα δεδομένα της εποχής και του ψυχισμού του ποιητή, με αποτέλεσμα το τραγικό να αισθητοποιεί την ενοχή, τη φθορά και την οδύνη. Έκπληξη προκαλεί το γεγονός πως δεν είναι σαφές ποιος είναι τελικά ο ήρωας, ούτε αν καθένα από τα πρόσωπα αυτά είναι «φονιάς ή σκοτωμένος», «ένοχος ή αθώος», καθώς οποιοδήποτε από αυτά θα μπορούσε να είναι τόσο στη θέση του θύματος όσο και στη θέση του θύτη.

Άλλωστε, όπως ομολογεί ο ποιητής στην ενότητα με τον τίτλο «Αυτοψία», «όλοι ξέρουμε πως μέσα μας κοιμάται ένας φονιάς», πως «δεν υπάρχει πια κανείς που να μην έχει επιθυμήσει κάποιο φονικό ανομολόγητο» και πως όλοι μας συντηρούμε την ελπίδα πως «το πρόσωπο του φόνου που κοιμάται μέσα μας θα μείνει ανεύρετο». Επομένως, «με την *Ανατομία εγκλήματος* βρισκόμαστε εμπρός σε μια προβληματική, κατά την οποία ο μύθος των Ατρείδων παίζει τον ρόλο μιας αναφοράς στην τραγική εκδοχή της ενοχής, όπου οι ένοχοι είναι “ζητούμενα πρόσωπα”, τα οποία βρίσκονται ανάμεσά μας».⁵⁹

Οξφόρδης του Page (1972). Για τη μετάφραση του παρατιθέμενου χωρίου, βλ. Αισχύλος. *Τραγωδίες*. Μετάφραση Ι.Ν.Γρυπάρης (Αθήνα: Γράμματα, 1994).

⁵⁸ Πρβλ. Αισχ. Αγ. 1309.

⁵⁹ Αργυρίου, «Αναφορές στο ποιητικό έργο του Γιωργή Κότσιρα», 15.

Συμπεράσματα

Όπως προαναφέρθηκε, η πολιτική της λήθης που ακολουθήθηκε στην Ελλάδα σε σχέση με το θέμα του Εμφυλίου, είχε επιπτώσεις στην ελληνική μεταπολεμική ποίηση, η οποία επεξεργάστηκε το τραύμα του Εμφυλίου Πολέμου με έμμεσο και υπαινικτικό τρόπο. Αρκετοί ποιητές αξιοποίησαν τον αρχαίο ελληνικό τραγικό μύθο προκειμένου να αναφερθούν στα οδυνηρά γεγονότα της εποχής τους. Έτσι, το τραγικό συνδέθηκε διά της ποιήσεως με την ιστορία και ανασημασιοδοτήθηκε. Στην ανασημασιοδότηση αυτή, καθώς και στην επεξεργασία του τραύματος του Εμφυλίου, η μνήμη διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο, επειδή, εμποτίζοντας τα γεγονότα με το συναίσθημα και νοηματοδοτώντας τα, «αποτελεί το πεδίο όπου η ιστορία σχολιάζεται».⁶⁰

Όσον αφορά στη συλλογή *Ανατομία Εγκλήματος* του Γιωργή Κότσιρα, γίνεται εύκολα αντιληπτή η σύνδεση του τραγικού και της ιστορίας, καθώς διαπλέκεται η ιστορία του τόπου με τον μύθο των Ατρείδων, που βρίθει από οικογενειακές έριδες και εμφύλιες διαμάχες. Στη συλλογή, λοιπόν, αυτή αναδεικνύεται ο ρόλος της ιστορίας, του βιώματος και της μνήμης στην ανασημασιοδότηση του τραγικού, το οποίο αισθητοποιεί τη φθορά και την οδύνη που χαρακτηρίζει τη μεταπολεμική εποχή.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενής

- Αισχύλος. *Τραγωδίες*. Μετάφραση Ιωάννης Ν. Γρυπάρης. Αθήνα: Γράμματα, 1994.
- Fraenkel, Eduard (ed.). *Aeschylus: Agamemnon*, Oxford: Oxford University Press, 1950.
- Κότσιρας, Γιωργής. *Τα ποιήματα (1959-1977)*. τ. Β'. Αθήνα: Εκδόσεις των φίλων, 1987.
- Page, Denys (ed.). *Aeschyli Septem Quae Supersunt Tragoedias*, Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Sommerstein, Alan H. (ed.). *Αισχύλου Ευμενίδες. Κριτική και ερμηνευτική έκδοση*. Μετάφραση Νικόλαος Γεωργαντζόγλου. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, 2000.

Δευτερογενής

- Αποστολίδου, Βενετία. *Τραύμα και μνήμη - Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις, 2010.

⁶⁰ Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, 159.

- Αργυρίου, Αλέξανδρος. «Αναφορές στο ποιητικό έργο του Γιωργή Κότσιρα», *Νέα Πορεία* 515-517, τ. 44 (Ιανουάριος – Μάρτιος 1998): 5-19.
- Βαρίκας, Βάσος. *Συγγραφείς και κείμενα*. τ. Α΄. Αθήνα: Ερμής, 1975.
- Βατόπουλος, Νίκος. «Η έννοια του τραγικού είναι μια μοντέρνα ιδέα», *Η Καθημερινή*, 15 Μαρτίου 2007. <<https://www.kathimerini.gr/culture/280346/i-ennoia-toy-tragikoy-einai-mia-monterna-idea/>>, [Προσπελάστηκε 25 Σεπτεμβρίου 2023].
- Brunel, Pierre. *Ο μύθος της Ηλέκτρας*. Μετάφραση Κλαίρη Μητσοτάκη. Αθήνα: Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 1992.
- Δεμερτζής, Νίκος. «Ο Εμφύλιος Πόλεμος: από τη συλλογική οδύνη στο πολιτισμικό τραύμα», στο *Εμφύλιος – Πολιτισμικό τραύμα*, επιμ. Νίκος Δεμερτζής, Ελένη Πασχαλούδη, και Γιώργος Αντωνίου, 43–90. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Eagleton, Terry. *Sweet violence – The idea of the tragic*. Oxford: Blackwell, 2003.
- Θεοδωράτου, Λιάνα. «Η πολιτική της σιωπής στη μεταπολεμική ελληνική ποίηση», στο *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στον Γράμμο, Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949*, επιμ. Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, και Γρηγόρης Ψαλλίδας, 287–300. Αθήνα: Θεμέλιο, 2002.
- Καλύβα, Μαριάνθη. *Οι μεταμορφώσεις του μύθου των Ατρείδων στο νεοελληνικό μεταπολεμικό θέατρο*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών, 2022. <<https://nemertes.library.upatras.gr/server/api/core/bitstreams/e752ca21-999e-43c4-b32f-8c604d855665/content>> [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].
- Καρακάση, Κατερίνα. *Όψεις του τραγικού. Από τον Πλάτωνα ως τον Ρακίνα*. Αθήνα: Gutenberg, 2011.
- Καραντώνης, Αντρέας. *Ποιητικά. Κριτικά κείμενα*. Αθήνα: Νικόδημος, 1977.
- Lambropoulos, Vassilis. *The tragic idea*, London: Duckworth, 2006.
- Leonard, Miriam. *Tragic Modernities*. London: Harvard University Press, 2015.
- Λιάκος, Αντώνης. *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*. Αθήνα: Πόλις, 2007.
- Lossau, Manfred Joachim. *Αισχύλος*. Μετάφραση Νικόλαος Π. Μπεζαντάκος. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, 2009.
- Mackridge, Peter (ed.). *Ancient myth in modern Greek poetry. Essays in memory of C.A. Trypanis*. London and Portland: Frank Cass, 1996.
- Μερακλής, Μιχαήλ Γ. *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980). Μέρος πρώτο: Ποίηση*. Αθήνα: Πατάκης, 1987.
- Μερακλής, Μιχαήλ Γ. «Οι αρχαίοι και εμείς: Ο αρχαιολογικός μύθος στην ποίηση του Γ. Κότσιρα», *Νέα Εστία* 1642, τ. 138 (Δεκέμβριος 1995): 1554–1561.

- Παπαθανασόπουλος, Θανάσης. *Συναντήσεις στον χώρο της νεώτερης ποίησής μας – Βαφόπουλος, Θέμελης, Δημάκης, Αθανασούλης, Κότσιρας*. Αθήνα: Βάκων, 1971.
- Ρόζη, Λίνα. «Ο αρχαίος ελληνικός μύθος και η απεικόνιση των εμπόλεμων τοπίων στη σύγχρονη γαλλόφωνη δραματουργία», στο *Το αρχαίο ελληνικό θέατρο και η πρόσληψή του. Πρακτικά του Δ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου (Μάιος 2011)*, επιμ. Κωνσταντίνος Κυριακός, 290–310. Πάτρα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πατρών, 2015.
- Ρούσσο, Τάσος. «Μια ιδιαίτερα προσωπική άποψη για την *Ανατομία Εγκλήματος* του Γ. Κότσιρα», *Νέα Πορεία* 117–118, τ. 10 (Νοέμβριος–Δεκέμβριος 1964): 286–293.
- Σιαφλέκης, Ζ.Ι. *Η Εύθραυστη αλήθεια. Εισαγωγή στη θεωρία του λογοτεχνικού μύθου*. Αθήνα: Gutenberg, 2005.
- Szondi, Peter. *Essais sur le tragique*. Traduit de l' allemand par Jean Luis Besson, Myrto Condicás, Pierre Judet de la Combe et Jean Jourdheuil. Belval: Circé, 2003.
- Χείλαρης, Δημήτρης. «Μεταπλάσεις του μύθου της Πηνελόπης στη νεοελληνική μεταπολεμική ποίηση», *Σύγκριση* 31 (2022), 240–251. <<https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/syqkrisi/article/view/31331/246>>, [Προσπελάστηκε, 25 Σεπτεμβρίου 2023].